

КНИЖЕВНО-ПРОСВЕТНАТА ДЕЈНОСТ НА СЛАВКА ДИНКОВА

д-р Славчо Ковилоски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Институт за македонска литература, Скопје

Клучни зборови: Славка Динкова, весник *Македонија*, статии, женско образование, Држиловци, воспитување

Key words: Slavka Dinkova, *The Makedonija* newspaper, articles, women's education, Drzilovci, education

Во македонската книжевна историја која го проучува XIX век постојат многу женски имиња за кои се знае дека оставиле пишана трага зад себе и кои со својата просветна дејност овозможиле унапредување на женското образование, односно се залагале за унапредување на правата на македонските жени. Славка Динкова е една од најзначајните, а можеби и најзначајната македонска жена од овој период, која со својата книжевно-просветна дејност оставила силен белег во времето во кое живеела и помогнала за надминување на препреките во однос на женското образование. За неа во македонската наука имаат пишувано повеќемина автори, меѓу кои: Христо Андоновски, Блаже Ристовски, Валентина Миронска-Христовска и други. Со овој наш прилог сакаме повторно да го истакнеме нејзиното значење за македонската култура и книжевност, но и да го прецизираме датумот на нејзината смрт, за кој сметаме дека е често пати погрешно наведен.

Славка Динкова е родена во познатото преродбенско семејство Динкови – Држиловци, кое потекнувало од селото Држилово, Негушко, денес во Егејскиот дел на Македонија. Од средината на XIX век семејството развило преродбенса дејност, отворајќи книжарница и печатница и отворајќи училиште на народен јазик во Солун. Оваа заслуга, пред сè, им припаѓала на браќата Кирјак Држилович (Држиловец) и Константин Држилович (Динката), татко на Георги Динков и Славка Динкова. Мајката Велика, која по потекло била од Охрид, била темпе-

раментна жена со силни патриотски чувства. Братот Георги бил еден од најревносните македонски учители, кои се обидуваале да го сузбијат грчкото влијание на македонска територија. Тој бил учител во Прилеп, Битола и Загоричани, а пишувал многу во тогашните весници.

Славка Динкова (Солун, 1848 – Солун, 1869) била учителка и авторка на повеќе статии кои ја афирмирале идејата за образование на жените. Таа уште на четири години почнала да учи на грчки јазик, на осумгодишна возраст се запишала во главното грчко училиште во Солун, а на дванаесет години го завршила училиштето. Веќе следната година се запишала во француското училиште на милосрдните сестри, кое со успех го завршила по две години. Во ова време Славка, покрај грчкиот, добро го владеела и францускиот јазик.

Нејзината мајка Велика силно влијаела врз одлуката Славка да отвори женско училиште во Солун. Училиштето најверојатно започнало со работа во 1866 година, во една соба во куќата на татко ѝ Константин. Во однос на бројот на ученичките, првата година била мошне скромна: започнала со една, а завршила со три ученички. Втората година започнала со 13, а завршила со 30 ученички, додека, пак, третата година започнала со 28 ученички. Во училиштето Славка работела бесплатно. Поради ваквиот начин на работа на училиштето му била потребна материјална помош и помош во книги и учебници. Најмногу пари вложило самото семејство Држилович и солунскиот шивачки еснаф. Одредена сума пари дале и некои граѓани од Велес, Битола и од Прилеп, како и самите ученици. Во дописката од Динкова упатена до весникот *Македонија*, таа му се заблагодарила на „нашиот сотатковник еднородец и наукољубив родољубец г. Д. Х. Узунов, кој кога помина низ градот ни го посети новоотвореното училиште, имал добрината да подари 25 букварчиња од неговите за да се употребуваат од сиромашни ученици“. Анонимниот автор на дописката објавена во весникот *Македонија* од 28 февруари 1868 Динкова ја нарекува „достојна за звањето“ и „родољубива“. Непосредно пред смртта, во октомври 1868 година, Славка се свршила со некое момче од Воден, Ване Г. Х. Мичев, „син единец на татка и од дрвна и богата фамилија од колено“.

Сметаме дека тука е местото каде што треба да се нагласи дека досега во македонската наука погрешно се назначуваше 1868 или, пак, 1878 година, како време на нејзината смрт. Во писмото на нејзиниот брат Георги Динков до Стефан Верковиќ, тој го информирал дека неговата сестра Славка била „болна при смрт“.

Веќе во „Притурката“ на весникот *Македонија* од 27 мај 1869 година го најдовме „Некрологот“ на Динкова, во кој ни се потврдуваат зборовите на Георги Динков дека Славка била тешко болна веќе пет месеци. Во некрологот од 27 мај 1869 година пишува: „Деветнаесетти април, денот на Великата (страсна или погребна) сабота беше многу жалосен ден за тукашното бугарско население. На тој ден по петмесечно боледување смртта ја пресече... (нечитко – б. м.) жицата на животот на Славка Динкова.“ Во тој контекст, сметаме дека треба да го нагласиме точното утврдениот датум на смртта на Динкова: 19 април 1869 година.

Значи, по повод нејзината смрт весникот *Македонија* објавил „Некролог“ во кој дознаваме дека Славка објавувала статии „и други народно полезни пишувања и преводи учебни и романовидни, но тоа останува под одговорноста на нејзиниот брат Георги да ги обнароди“ (*Притурка, Македонија*, 1869: 104б). На оваа важна информација за дејноста на Динкова досега како да не се обрнувало премногу внимание. Спомнувањето дека Славка имала „преводи учебни и романовидни“ ни укажува дека таа веќе имала преведено учебници и романи (најверојатно од француски јазик), кои во идно време требало да им послужат на учениците и на ученичките во наставата. Понатамошната судбина на нејзините преводи не е позната.

Сите статии и дописки што се познати досега, Славка Динкова ги објавила во весникот *Македонија* во текот на 1868 година. Динкова испратила две дописки во кои изразувала благодарности до помагачите на учебното дело, го публикувала „Отчетот“ за нејзината работа во женското училиште: „Од Надзорништвото на солунските бугарски училишта“, како и статиите: „За моралното воспитување на момите“, „Мне-нија за женското домаќинско воспитување“ и „Првите воспитувачки основи“.

Динкова се противела на ограничените можности за школување на жените. Дозволата да учат само машките деца придонесло Динкова да го крене својот глас за правото на образование на жените. На мажите им било дозволено да учат, а на жените не им било, заклучува таа, „како жените да се еден друг вид“. Оттука, објавените статии и текстовите што ги пишувала имаат афирмативен карактер за женското образование. Таа наведува: „Сакам да верувам дека милите еднородци од обата пола ќе ги примат моите умствени трудови со благонаклоност и ќе ми ги простат недостатоците, неопходни и поради моите сили и поради состојбите во кои се наоѓам и поради недостигот на средства што се

потребни за едно писание. Јас не сум правела ништо друго, но само да дадам повод да пишуваат други подобро за полза на моите едноротки.“

Како што споменавме, женското образование во Солун е поврзано со работата на учителката Славка Динкова. Поттикната од својата мајка Велика Динковица и нејзиниот брат Георги Динков, таа во 1866 година го отворила првото народно училиште во Солун. Училиштето било сместено во една соба од мајчината куќа. На часовите се одвивала скромна, но значајна програма, со изучување на „мајчин јазик и грчкиј, со ракоделија“ (Ристовски: 2011: 329)¹. Со текот на времето бројот на ученичките постојано се зголемувал, благодарение на ангажманот на трудољубивата Славка (која знаела грчки и француски јазик) и на помошта од неколкумина побогати Македонци и од еснафите.

Славка Динкова се наметнува како една од најзначајните претставнички на македонското женското творештво во XIX век. Таа е најангажираната македонска авторка, со најмногу прилози во тогашниот печат. Родена во истакнатото преродбенско семејството Држилович (Држиловец), уште од најмала возраст научила да чита и да пишува на грчки јазик, а потоа завршила и француско училиште на милосрдните сестри. Тоа ѝ помогнало да развие просветителска дејност, отворајќи во 1866 година женско училиште во Солун. Начитаноста, пак, ѝ овозможила да добие широк поглед на настаните во Македонија, на Балканот и во Европа.

Нејзината публицистичка дејност започнала во 1868 година, објавувајќи на страниците на цариградскиот весник *Македонија*. Во бројот 13 од 24 февруари била објавена нејзината статија „За воспитувањето на девојките“ (Динковж, 1868а, бр.13: 51) и отчетот „Од Надзорништвото на солунските бугарски училишта“ (Динковж, 1868б, бр.13: 51) за кој подетално ќе зборуваме во делот „Извештаи за работата на женските училишта“.

Статијата „За воспитувањето на девојките“ претставува филозофски трактат за човековата душа. Динкова ја започнала со нагласување на причинско-последичните врски во животот, односно во историјата. За да не се случуваат несакани настани, таа сметала дека „потребно е најпрво да се искорени причината“, „вистина толку очигледна колку

¹ Подоцна во женските училишта трипати во седмицата се предавале предметите „ракоделие, шев и мали везови“. Во: ЦДА, фонд: Българска ексархия, а.е.10, No.121, А II, л.54. Овој фонд на часови добро покажува за што биле подготвувани девојчињата.

таа дека сонцето свети“. Користејќи се со симболика и со метафори, Динкова укажала дека подобро било да се спречи несаканото, отколку подоцна тоа да се лекува. Според неа, воздржувањето било клучно за успехот и напредокот: „А, докажано е за вистина дека само постот од прејадувањето, без никаква друга помагачка билка, излекувал и ги лекува секојдневно болните од слични билки, кога од друга страна најпознатите, најсилните и дејствувачки билки остануваат неплезни без постот“ (Динковж, 1868а, бр.13: 51).

Според неа, човекот не е само тело, тој е и душа; како што се разболува телото, така се разболува и душата. Лошите навики како: ненаситноста, користољубивоста, пијанството, крадењето, лагата, тоа се „болки душевни“, запишала Динкова. Духовните отци, кои требале да се грижат за моралното поведение и образование, не биле доволни за да го запрат ужасот и болките од незнаењето, особено ако тие биле „инородни“. Па, дури и домашното свештенство, кое требало да ги искорени причините за душевните болки, не преземало ништо. Силно протестирајќи против духовниците, Динкова истакнала дека наместо да отвоараат училишта и воспиталишта за децата, тие „веднаш измислија лекови против гревовите; ги умножија лекарите, подигнаа обители (манастири), изградија на секој чекор црквичка, ги продолжија колачите, гонителите на општото добро!“ (Динковж, 1868а, бр.13: 51)

Ваквите ставови на Динкова во 60-тите години на XIX век, особено нападите на црквата и црковните лица, биле мошне радикални. Меѓутоа, таа не обрнувала внимание на нивните реакции: „Јас се ограничувам само на својата должност и го оддавам незнаењето на тие отци само на неученоста, се молам да ги видам нивните наследници поискусни, поучени и поплезни во општеството чии членови се.“ Ова се и завршните зборови на статијата „За воспитувањето на девојките“, под која е назначено и дека следува нејзино продолжение.

Продолжението било објавено во следниот број на весникот *Македонија*. Како и претходно, авторката на текстот се потпишала како „Славка К. Динкова“. Објаснувајќи го значењето и потребата за образование, таа се потсетила на убавите зборовите на „еден мој сонародник и сотатковец, за кого паметта ме натажува, од една страна, бидејќи скоро оставил житејско поприште, а ме утешува, од друга страна, со споменувањето на многукратните разговори полни со мудрост“ (Динковж, 1868, бр.14: 54). Не наведувајќи го името на сонародникот, Динкова пишува за неговото значење за унапредувањето на просветата во

Македонија. Истражувајќи го можниот лик на овој македонски преродбеник, Блаже Ристовски утврдува дека станува збор за Димитрија Миладинов. Димитрија често пати престојувал во домот на Држиловци и „вложил посебни усилби и околу организирањето на училиштето на младата Славка Динкова“, наведува Ристовски (Ристовски, 2011: 334). Истакнувајќи ги причините поради кои тој смета дека Динкова пишувала за Миладинов, Ристовски заклучува дека нејзиниот исказ за починатиот преродбеник „е можеби и првото и единствено јавно исказано мислење за него во тогашниот печат во Турција (подвлечено во оригиналот – б.м.)“ (Ристовски, 2011: 339).

За својот сонародник и сотатко, Динкова истакнала дека бил мудар, чист истородник, ученик и кирилметодиевски поддржувач, кој „беше презрел секаква друга слава и се натоварил со исполнувањето на ова мачно дело, кое го исполнувал точно во текот на 29 години, ширењето на учењето по народот, за да го види еден ден својот народ, како што го видел, да се откине од инородното непријателство на општото добро духовништво, слободно од лошотиите на неважноста од која извираат сите зла“. Поради можноста и самата да заврши како браќата Миладиновци, Динкова не го навела името на Димитрија, но читателите, секако, знаеле на кого алудира во текстот. Со силни и емотивни зборови, таа го разобличувала лошото влијание на грчкото духовништво, сметајќи го за единствен виновник за неможноста на македонското население да учи на мајчин јазик.

Во вториот дел од статијата авторката повеќе се задржала на женското прашање, односно на женското образование. Во одбрана на женските права, таа навела дека „општеството не се состои само од мажи“ и дека „жените составуваат тукуречи половина од човештвото, тие ги раѓаат граѓаните, тие ги растат и тие го сеат во нивните крвски срца првото семе на добрите или лошите науки“. Полагајќи право на образование, во име на жените Динкова дала повеќе примери за важноста на женските училишта.

Статијата завршува со нагласување дека следува продолжение. Тоа било објавено во следниот број на *Македонија* (Динковж: 1868, бр.15: 58–59). Во него Динкова повторно го споменала „првомаченикот на нашето народно морално живеење“ (Димитрија Миладинов). Таа го замолила редакторот, доколку е во можност, во некои од следните броеви да ги објави преводите „Мненија за женското домаќинско воспитување“, кои самата ги направила од странски јазик (од француски).

Нејзината втора статија, „За моралното воспитување на момите“, објавена е во бројот 25 од 1868 година, а нејзиното продолжение во бројот 26, насловено како: „Првите воспитувачки основи“. Двете статии, кои имаат различни наслови, но суштински се надополнуваат, го разбивале митот дека постои потреба за образование само на мажите.

Во статијата „За моралното воспитување на момите“ Динкова забележала дека „повеќето од луѓето мислат дека на момите не им прилегало да учат многу; не треба, велат, да се чинат мудри жени; науката ги прави сеумни (vaines) и високоумни (hautaines); доста им е да знаат како да ги гледаат еден ден работите во куќата и да им се потчинуваат слепо на своите мажи“. Kontra ваквите мислења, користејќи го Русо, Динкова го поставила прашањето за исправноста на потчинувањето на жените и нивното незнаење: „Прилега ли мажот да ја има својата другарка за робинка?“, и веднаш дала одговор: „Не, без сомнение одговара Русо; така не рекла природата, која ги снабдува жените со ум толку пријатен... Напротив, таа ги сака да мислат, да судат, да милуваат, да знаат, да си го обработуваат умот...“ (Динковж: 1868: бр.25: 100)

Во статијата „Првите воспитувачки основи“, покрај потребата за образование на жените, Динкова навлегла и во прашањето за возраста на која требало да се започне школувањето, како и начинот на учење. Таа сметала дека целта не била девојките да научат само да ги репродуцираат зборовите напамет, туку да ја гледаат „и мислата на секој збор посебно“, односно да навлезат во суштината, во коренот на јазикот и на науката. За нас е особено интересна именската категоризација на жената што ја направила Динкова: „македонското наречје, женската возраст ја определила така: до 7 год(ини) чупа, до женидба мома и оттука до староста жена“ (Динковж, 1868, бр.26: 104).

Во статијата „За воспитувањето на девојките“ Динкова запишала дека за несреќа, не се школувала на мајчиниот јазик, туку била принудена да учи „инороден“ јазик. Затоа, продолжува таа, „сега го преведувам на својот, кога можам да пишувам на него, како самоука; затоа ги молам читателите и читателките да не ми сметаат за грев, ако почувствуваат оддалеку грцизми или францизми во начинот на пишување; гревот не е мој, но веков“ (Динковж, 1868а, бр.13: 51). За да може уште поаргументирано да настапи пред читателската публика, Динкова ги користела писмата на Французинката Аделаида де Тоне. Овие писма „ги преведував до колку што сум можела на простонаречје“, за да можат

„еднородците и едноротките“ повеќе да се запознаат со полезноста од образованието на девојчињата. Од овие искази дознаваме дека Динкова солидно ги познавала грчкиот и францускиот, но и бугарскиот јазик, на кој преведувала.

Од една друга статија, „За моралното воспитување на девојките“, дознаваме дека Аделаида де Тоне не бил нејзиниот единствен извор на француски јазик, како што се сметаше досега (Ристовски, 2011: 331). Имено, во споменатата статија Динкова ја парафразира грофицата Де Лаберт (повторно превод од француски јазик), според која „во тие времиња било пропуштено воспитувањето на момите; не се положило внимание, но само на женското, како жените да се еден друг вид“. Во продолжение на текстот Динкова се повикала и на Русо, според кого природата ги создала жените исто како и мажите: да мислат, да судат, да милуваат, да знаат. Интересно е што во статијата, паралелно со своите изрази, авторката често пати употребувала француски зборови наведени во заграда. Такви се, на пример: беспокоејствие, неспокојност (*incommodités*), високоумни (*hautaines*), општествено бајание (*charme*), по согласност (*de convention*) и др. Ваквата постапка на Динкова укажува на методолошки солидна преведувачка постапка, во која покрај потенцираниот збор што бил преведуван, во заграда се наведувал и изворниот термин. Повторно доказ за умствените способности и квалитети на оваа македонска учителка, која покрај со историското значење како прва жена новинар во Македонија, прва жена борец за еманципација на жените во Македонија и една од првите македонски учителки, може да се закити и со епитетот на една од првите (ако не и прва) македонски преведувачки од француски и од грчки јазик. Значи, сметаме дека треба да ѝ се припишат како лично авторско дело на Динкова. За потребите и целите што си ги поставила таа (статии посветени на женското образование), користела француска литература, која ја интерпретирала на свој начин. Бидејќи „оригиналот треба да го разбереме од перспектива на преводот“ (Михајловски, 2002: 48), сметаме дека токму тука лежи успехот на Динкова: да консултира литература на француски јазик, да ја преведе и да ја интерпретира на свој начин. Пишувањето на статиите за женската просвета, таа ги сметала за „проба на моите умствени сили“.

Во 1868 година Славка Динкова (во својство на привремена управителка) и Константин Држилович (во својство на надзорник) го потпишале отчетот за работата на солунските училишта, објавен на страниците на весникот *Македонија* (Динковж, 1868б, бр.13: 51). Извештаите

за работата на женските училишта се дело на директорките, односно управителките на женските училишта. Во нив се зборува општо за работата на училиштата, за правилата и нормите и за побарувањата од учителките. Особено значајни записи од ваков вид за македонските училишта оставиле Славка Динкова и Евгенија Јанчулева.

Текстот за отчетот за работата на солунските училишта започнува со зборовите: „Секој еден човек што се натоварува со извршување некоја работа од некој друг човек е должен секоја година да дава отчет за своите дејства. Дотолку повеќе е должно едно надзорништво да го дава тој отчет за состојбата на доверената младеж од народот, кое е покането да му го израмни и да му го натапка патот на научниот напредок!“ По овие воведни зборови ѝ била искажана благодарност на покојната Велика Динковица, еден од иницијаторите за отворање училиште на словенски јазик во 1866 година². Според извештајот, во првата година од постоењето на училиштето во него учеле само три ученички, од кои едната била Гркинка. И покрај разочарувачкиот почеток на учебната година, веќе кон Велигден бројот се зголемил на 13 ученичките. Поради ваквиот напредок на учебното дело, во училиштето се запишале и момчиња. Наставата се одвивала на „мајчин јазик и грчки“, со ракоделија. Во отчетот на солунските училишта се нагласувала благодарноста на сограѓаните солунјани за укажаната помош (парична и во книги) за опстојувањето на училиштето. Не биле заборавени ниту „нашите браќа велешани, прилепчани и битолчани, поради неуморните грижи што ги вложија да ја поттикнат нашата привремена училишна управничка“. Благодарност била искажана и кон Д. Добрович, Д. И. Узунов, кон бугарското читалиште во Цариград, потоа кон Димитар Биолчев, архимандрит Григориј Хилендарец, П. Р. Славејков, Ив. Ст. Јовчев, Димитар В. Македонски, архимандрит Хаџи Павел Божигропски, како и кон Сулејман-ага Дурајев, кој ветил парична помош од 20 турски лири.

Отчетот за работата на солунските училишта претставува значаен документ за развојот на женското образование во Македонија. Од него ги дознаваме имињата на првите мецени и помагачи на учебното дело во Солун. Со внимателна анализа на содржината на текстот на извештајот

² Овој извештај не се совпаѓа со подоцнежното тврдење на Георги Кандиларов, подоца управител на егзархиските училишта во Солун. Тој тврди дека првото основно училиште во градот било отворено во 1868 година. Во: Георги Ст. Кандиларов, *Българските гимназии и основни училища въ Солунъ*, Софија, 1930, V.

можеме да ги издвоиме имињата на македонските и на балканските интелектуалци кои со своето дејствување оставиле силен печат во 60-тите години на XIX век. Меѓу нив ќе ги наведеме: Димитар И. Узунов, Димитар Биолчев, Димитар В. Македонски и Павел Божигропски. Треба да се одбележи и податокот дека бугарскиот интелектуалец Д. Добрович на училиштето му подарил „60 Св. Истории на македонско наречје“. На мислење сме дека оваа книга напишана на „македонско наречје“ била дело на Димитар В. Македонски, автор на низа учебници за македонските училишта.

Отчетот подготвен од Константин Држилович и Славка Динкова е првиот регистриран извештај за состојбата на женските училишта во Македонија и, воопшто, првиот училиштен извештај објавен во печатот. Оттаму, тој може да се третира и како статија за учебното дело во Солун, што уште повеќе го зголемува неговото историско значење.

Дејноста и творештвото на Славка Динкова оставиле силен впечаток кај нејзините современици. Своевремено таа била единствената македонска учителка која активно се вклучила во преродбенско-просветителските тенденции на новоформираната македонска интелигенција (Андоновски, 1979: 428). Активностите што ги презела Динкова ја направиле една од првите (ако не и прва) македонски преведувачки од француски и од грчки јазик, една од првите македонски учителки, прва жена новинар во Македонија и прва жена борец за еманципација на жените во Македонија.

Литература:

- Андоновски, Христо. 1979. „Семејството Држиловци од Солун“, во: *Школството, просветата и културата во Македонија во времето на Преродбата*. Скопје: МАНУ.
- Динковж, Славкж К. 1868а. „За Въспитанието на дѣвѣйкытѣ“. *Македонія*, брой 13, Цариградъ.
- (Динковж, Славкж К.). 1868б. „Отъ Назирателството на Солунскытѣ българскы училища“. *Македонія*, брой 13, Цариградъ.
- Динковж, Славкж К. 1868. „За Въспитанието на дѣвѣйкытѣ“. *Македонія*, брой 14, Цариградъ.
- Динковж, Славкж К. 1868. „За Въспитанието на дѣвѣйкытѣ“. *Македонія*, брой 15, Цариградъ.

- Динковж, Славкж. 1868. „За Нравственното възпитаніе на момитѣ“. *Македонія*, брой 25, Цариградъ.
- Динковж, Славкж. 1868. „Първитѣ воспитаніеви основи“. *Македонія*, брой 26, Цариградъ.
- Кандиларовъ, Георги Ст. 1930. *Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ* (по случай на 50-годишнината на солунскитѣ български гимназии. София.
- Михајловски, Драги. 2002. *Под Вавилон: Задачата на преведувачот*. Скопје: Каприкорнус.
- „Некролози“. 1869. *Притурка, Македонія*. брой 2624, Цариградъ.
- Ристовски, Блаже. 2011. *Македонскиот преродбенски XIX век, прилози за македонската литературно-културна историја*, I, прва книга. Скопје: Три.
- ЦДА, фонд: Българска ексархия, а.е.10, No.121, A II, л.54.

**SLAVKA DINKOVA'S LITERARY AND EDUCATIONAL
ENGAGEMENT**

Slavcho Koviloski

Summary

Slavka Dinkova (b. Thessaloniki, 1848-1869) was one of the most famous Macedonian teachers who actively participated in the revival and enlightenment tendencies of the newly formed Macedonian intelligentsia. Her activism and works left a strong impression on her contemporaries. The activities Dinkova undertook made her one of the first Macedonian teachers, one of the first authors of articles and Macedonian translators from French and Greek, the first woman journalist in Macedonia, and the first female activist for the emancipation of women in Macedonia.